

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مصباح القلوب

(شرح فارسی پنجاه و سه حدیث اخلاقی از پیامبر اکرم (ص))

تألیف

ابوسعید حسن بن حسین شامی سمرقانی

(زنده در ۷۵۷ ه.ق)

تصحیح و تحقیق

دکتر محمد سپهری

شیعی سبزواری، حسن بن حسین، قرن ۸ ق.

[مصابیح القلوب. فارسی]

مصابیح القلوب (شرح فارسی پنجاه و سه حدیث اخلاقی از پیامبر اکرم - ص) / تألیف ابوسعید حسن بن حسین شیعی سبزواری (زنده در سال ۷۵۷ ق.); تصحیح و تحقیق محمد سپهری - تهران: میراث مکتوب؛ ۱۳۸۳.

بیست، ۶۲۰ ص. - (میراث مکتوب؛ ۱۵. علوم و معارف اسلامی؛ ۲۴)

ISBN 964-6781-86-1

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

MAṢĀBĪḤ AL-QULŪB

ص.ع. لاتینی شده:

Persian commentary on 53 moral traditions by Holy Prophet (p.b.u.h)

کتابنامه: ص. [۶۱۳] - ۶۲۰

۱. احادیث شیعه - قرن ۸ ق. ۲. محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. - احادیث. ۳. اخلاق اسلامی - متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۴. احادیث اخلاقی. الف. سپهری، محمد، ۱۳۴۴ - مصحح. ب. ایران. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. مرکز نشر میراث مکتوب. ج. عنوان. د. عنوان: شرح فارسی پنجاه و سه حدیث اخلاقی از پیامبر اکرم (ص). ه. مصابیح القلوب. فارسی.

۲۹۷/۲۱۲

BP ۱۳۳ / ش ۹۵ م ۶۰۴۱

۱۳۸۳

کتابخانه ملی ایران

م ۱۶۰۶۴ - ۸۳

مصابیح القلوب

(شرح پنجاه و سه حدیث اخلاقی از پیامبر اکرم ﷺ)

تألیف : حسین شیعی سبزواری

تصحیح و تحقیق: محمد سپهری

ناشر: میراث مکتوب

چاپ اول: ۱۳۸۳

تعداد: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۱ - ۸۶ - ۶۷۸۱ - ۹۶۴

حروف به کار رفته در متن:

لوتوس - زر - بدر - جلال - تیتیر - Times

حروفچین و صفحه‌آرا: رضا سلگی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: رویداد

نشانی ناشر: تهران، ش. پ. ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۳ - ۶۴۹۰۶۱۲، دورنگار: ۶۴۰۶۲۵۸

E-mail: tolid@MirasMaktoob.com

http://www. MirasMaktoob.com

دریابی از فرهنگ پر مایه اسلام و ایران در نسخه های خطی موج می زند. این نسخه ها، حقیقت، کارنامه دانشمندان و نوابغ بزرگ و هویت نامنه ما ایرانیان است. بر عمده برسلی است که این میراث پراج را پاس دارد و برای شناخت تاریخ و فرهنگ و ادب و سوابق علمی خود به جیا و بازسازی آن اهتمام ورزد.

با همه کوششهایی که در سالهای اخیر برای شناسایی این ذخایر مکتوب و تحقیق و جمع در آنها انجام گرفته و صد ها کتاب و رساله ارزشمند انتشار یافته هنوز کار ناکرده بسیار است و هزاران کتاب و رساله خطی موجود در کتابخانه های داخل و خارج کشور شناسانده و منتشر نشده است. بسیاری از متون نیز، اگر چه بارها به طبع رسیده منطبق بر روش علمی نیست و تحقیق و تصحیح مجدد نیاز دارد. ایانوشتر کتابها و رساله های خطی و طیفه ای است بر روش محققان و مؤسسات فرسپهنگ. مرکز نشر میراث مکتوب در راستای این هدف در سال ۱۳۷۴ بنیاد نهاده شده تا با حمایت از کوششهای محققان و مصححان، و با مشارکت ناشران، مؤسسات علمی، اشخاص فرسپهنگی و علاقه مندان به دانش و فرهنگ سببی در نشر میراث مکتوب داشته باشد و مجموعه ای ارزشمند از متون و منابع تحقیق به جامعه فرسپهنگی ایران اسلامی تقدیم دارد.

مرکز نشر میراث مکتوب

فهرست مطالب

.....	مقدمهٔ مصحح	یازده
.....	پیشگفتار	۱
.....	مقدمهٔ مؤلف	۵
.....	فصل اوّل - فضیلت لا إله إلا الله	۷
.....	فصل دویم - فضیلت صبر	۱۷
.....	فصل سیم - فضیلت پیغمبر - صلی الله علیه و آله و سلم	۲۵
.....	فصل چهارم - حقوق والدین	۳۷
.....	فصل پنجم - فضیلت علی بن ابی طالب - علیه السلام	۴۷
.....	فصل ششم - فضیلت امیر المؤمنین - علیه السلام - و دودمان وی	۵۷
.....	فصل هفتم - احوال قیامت (۱)	۶۷
.....	فصل هشتم - احوال قیامت (۲)	۷۷
.....	فصل نهم - بیان آنکه در روز قیامت هفت کس در سایهٔ رحمت خدا باشند	۸۷
.....	فصل دهم - صفت طعام دادن	۹۹
.....	فصل یازدهم - فضیلت قناعت	۱۰۷
.....	فصل دوازدهم - فضیلت نماز	۱۱۹
.....	فصل سیزدهم - فضیلت حجّ و زکات و روزه	۱۲۷
.....	فصل چهاردهم - ترک دنیا	۱۳۹

- فصل پانزدهم - فضیلت محبت و امیدواری به درگاه خداوند ۱۴۹
- فصل شانزدهم - یاد کردن مرگ و صفت آن ۱۵۷
- فصل هفدهم - صفت خاصان خدا ۱۶۷
- فصل هیجدهم - فضیلت علم ۱۷۷
- فصل نوزدهم - فضیلت خاصان درگاه الهی ۱۸۹
- فصل بیستم - فضایل حیدر کرار ۲۰۱
- فصل بیست و یکم - فضیلت رسول - صلی الله علیه و آله و سلم - بر انبیای دیگر ۲۱۳
- فصل بیست و دویم - معجزات پیغمبر - صلی الله علیه و آله و سلم - و فرزندان وی ۲۲۳
- فصل بیست و سیم - بیان روز قیامت ۲۳۳
- فصل بیست و چهارم - فضیلت حال و کمال درویشان ۲۴۷
- فصل بیست و پنجم - مهلکات و منجیات ۲۵۵
- فصل بیست و ششم - فضیلت ضیافت و گرامی داشتن مهمان ۲۶۷
- فصل بیست و هفتم - توکل کردن و محافظت ایمان ۲۷۷
- فصل بیست و هشتم - مناقب شاه ولایت پناه و ائمه هدی - علیه السلام - ۲۸۹
- فصل بیست و نهم - فضیلت نمازهای پنجگانه ۳۰۱
- فصل سی ام - صدق و اخلاص ۳۱۱
- فصل سی و یکم - مناجات سید کاینات با قاضی الحاجات ۳۲۱
- فصل سی و دویم - بیان صبر و بلا و شکر بسیار کردن ۳۲۹
- فصل سی و سیم - بیان توحید و ذکر حی مجید و فضیلت آن ۳۳۹
- فصل سی و چهارم - مناقب و امامت ائمه معصومین - علیه السلام - ۳۴۹
- فصل سی و پنجم - بیان شریعت و طریقت و حقیقت ۳۶۳
- فصل سی و ششم - بیان حقیقت درویشی و محبت حضرت عزت ۳۷۱
- فصل سی و هفتم - بیان دوستی حضرت عزت با بندگان خاص خود ۳۷۹
- فصل سی و هشتم - عطا خواستن ارواح مردگان ۳۸۷
- فصل سی و نهم - گزیدن اعمال و متابعت منهاج اهل بیت - علیه السلام - ۳۹۷
- فصل چهلم - صفت ترسیدن از حضرت عزت ۴۰۷
- فصل چهل و یکم - بیان توکل بر حضرت عزت ۴۱۹
- فصل چهل و دویم - بیان معرفت و بندگی ۴۳۱

۴۳۹	فصل چهل و سیم - صفت اهل الله
۴۴۷	فصل چهل و چهارم - بیان تواضع و شکستگی
۴۵۵	فصل چهل و پنجم - فضیلت دستگیری از درماندگان و بیچارگان
۴۶۳	فصل چهل و ششم - فضیلت روزه داشتن ماه رجب
۴۷۳	فصل چهل و هفتم - فضیلت روزه داشتن ماه شعبان
۴۸۳	فصل چهل و هشتم - فضیلت روزه ماه رمضان
۴۹۳	فصل چهل و نهم - ترغیب به اعمال صالحه و تهدید به افعال سیئه
۵۰۳	فصل پنجاهم - توکل بر کرم و فضل پروردگار
۵۱۵	فصل پنجاه و یکم - بیان شش خصلت پسندیده
۵۲۳	فصل پنجاه و دوم - صفت یاری خواستن از حضرت عزت
۵۳۵	فصل پنجاه و سیم - قصه سلیمان - علیه السلام
۵۴۹	تعلیقات و ملحقات
۵۵۹	فهارس
۵۶۱	۱. آیات
۵۷۸	۲. روایات
۵۸۵	۳. اشعار
۵۹۸	۴. اشخاص
۶۰۷	۵. جایها
۶۰۹	۶. قبایل و گروهها
۶۱۲	۷. کتابها
۶۱۳	۸. منابع و مأخذ

مقدمه مصحح

کتاب مصابیح القلوب، یکی از آثار ارزشمند زبان فارسی در مسائل مختلف وعظ و خطابه اسلامی و سرشار از آیات و روایات، و مواعظ و حکم نادره، نوشته ابوسعید (ابوعلی) حسن بن حسین واعظ بیهقی (زنده در ۷۵۷ هـ) که در نوشته‌هایش همواره خود را حسن شیعی سبزواری می‌خواند؛ فقیه، عالم، فاضل متکلم و واعظ وارسته سده هشتم هجری و معاصر فخرالمحققین، محمد بن حسن، فرزند علامه حلی (ره) و هم‌روزگاریا نزدیک به عصر شهید اول،^۱ محمد بن جمال‌الدین مکی عاملی (۷۳۴-۷۸۶) صاحب اللمعة الدمشقیة، الألفية، النقلیة، الدروس الشرعية، القواعد و الفوائد، البیان، الذکری، غایة المراد و ... است.^۲

از زندگانی او اطلاع چندانی نداریم جز آنچه صاحب ریاض در شرح حال و آثار وی بیان کرده و دو علامه بزرگوار شیعه: علامه سید محسن امین در کتاب ارجمند خود: اعیان‌الشیعه، و علامه شیخ آقابزرگ تهرانی، در معجم رجالی خویش: طبقات أعلام الشیعة، آن را نقل نموده‌اند.^۳

۱. ر.ک: أعیان الشیعة، ج ۵، ص ۵۱.

۲. ر.ک: تاریخ الفقه الشیعی، صص ۱۰۱-۱۱۰.

۳. ر.ک: أعیان الشیعة، ج ۵، صص ۵۱-۵۲ و طبقات أعلام الشیعة، ج ۸، ص ۳۹.

مؤلف، خودش هم از زندگانی‌اش برای ما چیزی نمی‌گوید، اما از سرسخن او در راحة الأرواح و مونس الأشباح به دست می‌آید که نزد حکمرانان سربداری قُرب و منزلتی داشته است؛ چنانکه حاکم وقت سربداران «پادشاه اعدل اعظم، مالک رقاب الأمم، أنسب سلاطين العرب و العجم، كهف المظلومين، ملاذ الضعفاء و المساكين، المخصوص بمواهب الله رب العالمين، نظام الحق و الدين، يحيى بن صاحب الأعظم، منبع الجود و الكرم، شمس الدولة و الفلك و العز و التمكين، خواجه كرابي^۱ أعلى الله تعالى اقتداره و عظم سلطنته... که اساس عدل و انصاف ظاهر گردانید و رسم ظلم و بدعت برداشت... چون در دلش به لطف مردی گشاده بود و به نور: ﴿أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾، منور و به محبت اهل بیت رسول (ص) و مودت عترت بتول، به میان دل و جان، و اندرون روح [و] روان وی رسیده بود...» از او «خواست که بعضی از شرح موالید حضرت سید المرسلین و بنت آن حضرت، سیده نساء العالمین و الأئمة الطاهرين المعصومين - صلوات الله و سلامه عليهم أجمعين - و برخی از معجزات و ذکر اعمار و وفات ایشان جمع آرد و تحفه مجلس حضرتش گرداند.» و او در انجام این خواهش خواجه یحیی سربداری، کتاب راحة الأرواح و مونس الأشباح را در پانزده باب نوشت تا «از خواندن آن جانهای مؤمنان راحت یابد و دلهای ایشان آسایش پذیرد.»^۲

هرچند از تولد و وفات مؤلف اطلاع دقیقی در دست نیست، اما علامه تهرانی^۳ براساس ترقیمه مؤلف در پایان یکی از نسخه‌های راحة الأرواح، که سال ۷۵۷ هـ را تاریخ پایان یافتن نگارش کتاب ذکر کرده، او را در این سال زنده دانسته است. علامه تهرانی در

۱. به نقل علامه تهرانی در الذریعة، ج ۱۰، ص ۵۵، صاحب ریاض بین کرانی، کرابی و کرامی تردید داشته و از این سه لفظ، ضبط «کرانی» را ترجیح داده است، اما درست همان است که ما در متن ضبط کرده‌ایم. محمدحسن خان اعتمادالسلطنة، «کُراب» را یکی از بلوکات هشتگانه سبزوار می‌داند (مرآة البلدان، ج ۱، ص ۵۳۱) و به نوشته دکتر معین، یکی از دهستانهای بخش حومه سبزوار که در دامنه کوه اندقان واقع است و نیز قصبه مرکز دهستان کُراب، در ۲۵ کیلومتری شمال باختری سبزوار (فرهنگ فارسی، ج ۶، ص ۱۵۵۲)؛ عباس اقبال در شرح حال خواجه یحیی کُرابی می‌نویسد: «خواجه یحیی بن حیدر کُرابی از مردم کُراب از بلوک بیهق سبزوار، مردی بود دیندار و با اصل و نسب و علم‌دوست و با بذل و بخشش، ولی غضب و بی‌باکی بر مزاج او غلبه داشت» (تاریخ مغول، ص ۴۷۳).

۲. راحة الأرواح و مونس الأشباح، ص ۲۲. ۳. ر.ک: الذریعة، ج ۳، ص ۱۶۵.

جای دیگر^۱ و علامه امین^۲ براساس ترقیمه یکی دیگر از نسخه‌های راحة الأرواح، تاریخ زنده بودن او را فقط تا سال ۷۵۳ هـ می‌رسانند.

به نظر نگارنده سال ۷۵۷ هـ درست‌تر می‌نماید. چرا که مؤلف، راحة الأرواح را به خواهش خواجه یحیی کزّابی نوشته است که از سال ۷۵۳ هـ تا سال ۷۵۹ هـ زعامت و ریاست سربداران را برعهده داشته است؛^۳ و از آنجا که مؤلف در سرسخن راحة الأرواح بیان کرده که خواجه یحیی کزّابی «اساس عدل و انصاف ظاهر گردانید و رسم ظلم و بدعت برداشت»^۴ می‌بایست مدّتی از فرمانروایی او سپری شده باشد و الاً بعید می‌نماید که خواجه یحیی در سال اول زمامداری خود تا این حدّ موفق شده باشد بساط عدل بگستراند و از مردمان رفع ظلم و ستم نماید و یا واعظ بیهقی، این عارف وارسته، خواسته باشد از راه تملّق کاری را جزء مفاخر خواجه برشمارد که معلوم نیست در آینده انجام خواهد داد یا نه؟

علامه امین هم در شرح آثار مؤلف^۵ پایان نگارش راحة الأرواح را ۷۵۷ هـ می‌داند. با این حال تاکنون تاریخ قطعی درگذشت او روشن نشده است. همانگونه که از تولّدش هیچ‌گونه اطلاعی در دست نیست.

از استادان و مشایخ و نیز از شاگردان و دانش‌آموختگان شیعی سبزواری هم اطلاعی در دست نمی‌باشد. از آنچه صاحب ریاض^۶ بیان کرده می‌توان حدس زد که با فخرالمحققین محمد بن حسن حلّی، فرزند علامه حلّی (درگذشته ۷۷۴ هـ) مروده و نوشت و خواند داشته است. ولی با منابع فعلی چنین احتمالی پسندیده و پذیرفته نیست، اگرچه نمی‌توان آن را بطور کامل هم مردود دانست.

آثار مؤلف

حسن شیعی سبزواری چند کتاب به زبان فارسی دارد که بجز مصابیح القلوب، همه در

۱. همان، ج ۴، ص ۱۳۰. ۲. ر.ک: أعيان الشيعة، ج ۵، ص ۵۱.

۳. ر.ک: تاریخ مغول، ص ۴۷۳.

۴. راحة الأرواح ومونس الأشباح، ص ۲۱. ۵. ر.ک: أعيان الشيعة، ج ۵، ص ۵۱.

۶. همان، صص ۵۱ - ۵۲.

شرح زندگانی و احوال معصومین و بیان فضایل و معجزات آن ذوات مقدّس - علیهم السلام - است. از مجموع آثار او یک عنوان تلخیص، یک عنوان ترجمه و بقیه تألیف خود او است و خوشبختانه بیشتر آنها به ما رسیده است. کتابهای واعظ بیهقی^۱ به شرح زیر است:

۱. بهجة المباحج فی تلخیص مباحج المهج فی مناهج الحجج: کتاب مباحج المهج نوشته شیخ ابوالحسن محمد بن حسین بن حسن بیهقی نیشابوری مشهور به قطب الدین کیدری (درگذشته ۵۷۶هـ) شارح نهج البلاغه و صاحب الاصلاح فی فقه الامامية، أنوار العقول من أشعار وصی الرسول (ص)، البراهین الجلیّة فی ابطال الذوات الازلیة و الدرر فی دقائق علم النحو^۲ است. شرح کیدری بر نهج البلاغه، حدائق الحقائق فی تفسیر دقائق أفصح الخلائق نام دارد که در سال ۵۶۷هـ از آن فراغت یافته است. بنابراین، پس از دو شرح قطب الدین راوندی (درگذشته ۵۷۳هـ) موسوم به: منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة و معارج نگارش یافته است.^۳

بهجة المباحج به بیان فضایل، معجزات و شرح زندگانی و احوال امامان معصوم (ع) می پردازد. مؤلف بر مطالب برگزیده از کتاب قطب الدین کیدری، روایات و اخبار صحیح فراوانی افزوده است.

۲. ترجمة كشف الغمّة عن معرفة أحوال الأئمة و أهل بیت العصمة - علیهم السلام - نوشته علی بن عیسی اربلی (درگذشته ۶۹۲هـ): اربلی در این کتاب به شرح زندگانی و احوال پیامبر اکرم و فاطمه زهرا و امامان دوازده گانه - علیهم السلام - و مناقب و فضایل و معجزات آنان پرداخته است. وی در این کتاب بیشتر به کتابهای اهل سنت استناد می کند تا به پذیرش نزدیکتر باشد و شاید از این رو است که دو رساله از جاحظ (حدود ۱۶۰ - ۲۵۵هـ) در فضیلت اهل بیت - علیهم السلام - را در ابتدای کتاب خود آورده است.^۴

كشف الغمّة یک ترجمه دیگر هم دارد که آن را ابوالحسن علی بن حسن زواری در سال ۹۳۸هـ برای امیر قوام الدین محمد، به نام ترجمة المناقب، به فارسی برگردانده است.^۵

۱. ر.ک: أعيان الشيعة، ج ۵، صص ۵۱ - ۵۲؛ طبقات أعلام الشيعة، ج ۸، ص ۳۹؛ الذريعة، ج ۳، صص ۱۶۳ - ۱۶۴؛ ج ۴، ص ۱۳۰؛ ج ۱۰، ص ۵۵؛ ج ۱۶، ص ۲۱ و ج ۲۱، ص ۹۰.

۲. ر.ک: فرهنگ فارسی، ج ۶، ص ۱۴۷۱.

۳. ر.ک: الذريعة، ج ۶، ص ۲۸۵.

۴. ر.ک: همان، ج ۱۸، ص ۴۷.

۵. ر.ک: همان، ج ۴، ص ۱۳۹.

از گفته علامه تهرانی^۱ به دست می آید که شیعی سبزواری ترجمه خود را پیش از نگارش راحة الأرواح پرداخته است. اما در راحة الأرواح، اشاره ای به این کتاب نشده است. ۳. راحة الأرواح ومونس الأشباح فی أحوال النبی والأئمة - علیهم السلام -: همان گونه که پیش از این آوردیم، شیعی سبزواری راحة الأرواح خود را به خواهش سلطان نظام الدین یحیی بن صاحب الأعظم شمس الدین خواجة کرابی (درگذشته ۷۵۹هـ) نگاشته است. مؤلف این کتاب را در «شرح موالید حضرت سید المرسلین و بنت آن حضرت، سیده نساء العالمین و أئمة الطاهرين المعصومین - صلوات الله و سلامه علیهم أجمعین - و برخی از معجزات و ذکر اعمار و وفات ایشان»^۲ نگاشته و به پانزده باب و هر بابی مشتمل بر چند فصل، مبوب گردانیده است.^۳

۴. غایة المرام فی فضائل علی بن أبی طالب و ذریته الکرام - علیهم أفضل السلام -: شیعی سبزواری این کتاب مختصر را به کمک اخبار شیعه و اهل سنت و با حذف اسانید روایات نگاشته است. به نقل علامه تهرانی^۴ صاحب ریاض نسخه ای از این کتاب را در اصفهان دیده است. اگرچه علامه تهرانی بیان کرده که مؤلف در ابتدای راحة الأرواح از این کتاب نام برده است و بنابراین باید آن را پیش از سال ۷۵۷هـ نوشته باشد، اما در نسخه ای که ما از راحة الأرواح در دست داریم، هیچ ذکری از آثار مؤلف به میان نیامده است. علامه امین^۵ احتمال داده است که سید هاشم بحرانی (درگذشته ۱۱۰۷هـ) نام کتاب خود، غایة المرام و حجة الخصام فی تعیین الإمام من طریق الخاص و العام را از او وام گرفته است. کتاب بحرانی، احادیث شیعه و سنی را در بیان فضایل امیرالمؤمنین و امامان طاهرين - علیهم السلام - و اثبات امامت آنان، آورده است. در پایان نیز دو رساله جاحظ را که در آنها تقدیم امیرالمؤمنین (ع) را اثبات کرده، آورده است.^۶

۵. مصابیح القلوب، کتاب حاضر.

۶. المصباح المنیر فی فضائل النبی و أهل بیته - علیهم السلام -: درباره این کتاب چیزی بیش از

۱. همان، ۱۳۰. ۲. راحة الأرواح ومونس الأشباح، ص ۲۲.

۳. این کتاب به کوشش نگارنده، تصحیح و در سال ۱۳۷۵ از سوی نشر میراث مکتوب منتشر شده است.

۴. ر.ک: الذریعة، ج ۱۶، ص ۲۱. ۵. ر.ک: أعیان الشیعة، ج ۵، ص ۵۱.

۶. ر.ک: الذریعة، ج ۱۶، ص ۲۱.

این نمی‌دانم. علامه تهرانی هم در الذریعة، ذکرى از آن به میان نیاورده است. نام این کتاب فقط در موسوعه علامه امین آمده است.^۱

صاحب ریاض، کتاب فارسی تکملة السعادات فى کیفیة العبادات المسنونات نوشته شیخ ابوالمحاسن جرجانی، معاصر علامه حلی (ره) را که در سال ۷۰۲ هـ. ق از نگارش آن فراغت یافته، به خط شیعی سبزواری دیده است. او این کتاب را در سال ۷۴۷ هـ رونویس کرده است.^۲

مصابیح القلوب

واعظ بیهقی مصابیح القلوب را در مواعظ، نصایح و نوادر حکم نگاشته و در ۵۳ فصل^۳ به شرح و تفسیر ۵۳ حدیث از کلمات گهربار رسول اکرم (ص) پرداخته است. او هر فصل را با روایتی که سلسله سند آن را حذف کرده، آغاز می‌نماید. در برخی از فصلها (فصول ۱، ۳، ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۳، ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۲۷، ۲۹، ۳۱ و ۴۹) پس از آوردن متن حدیث، به مناجات با ذات لایزال الهی می‌پردازد و متناسب با موضوع روایت، دست نیاز به درگاه بی‌نیاز پروردگار دراز می‌کند. سپس با ذکر برخی از اوصاف رسول اکرم (ص) به ترجمه و شرح حدیث می‌پردازد.

واعظ بیهقی در ترجمه و تفسیر روایات، آیات فراوانی ذکر کرده و در جای جای کتاب خود به نقل روایات و اخبار معصومین (ع) پرداخته، گوشه‌هایی از فضایل و مناقب بی‌شمار پیشوایان راستین دین را یادآور شده است.

شیعی سبزواری با نقل حکایات و داستانهای شیرین و دلنشین از سرگذشت بزرگان و اولیا و مشایخ، به شیوایی و گیرایی نوشته خود فزونی بخشیده و آن را هرچه بیشتر خواندنی کرده است.

او از بیان داستانهایی از زندگانی برخی از مشایخ صوفیه چون: معروف کرخی،

۱. ر.ک: أعيان الشيعة، ج ۵، ص ۵۱.

۲. ر.ک: الذریعة، ج ۴۴، ص ۴۱؛ طبقات أعلام الشيعة، ج ۸، ص ۳۹ و أعيان الشيعة، ج ۵، ص ۵۱.

۳. صاحب ریاض، کتاب را دارای ۵۶ فصل می‌داند که البته خطاست. ر.ک: أعيان الشيعة، ج ۵، ص ۵۲.

ابراهیم آدهم، جنید بغدادی، شبلی و بایزید بسطامی، غفلت نکرده، با بیان حکایاتی آموزنده و عبرت‌آمیز، خوانندگان خود را به زهد و پرهیزگاری و ترک دنیا و دنیاخواهی فرا خوانده است.

نثر فارسی و سبک نگارش نویسنده روان، شیوا، دلپذیر و خواندنی است. او با آوردن جملاتی ساده و روان از پیچیدگی و عبارت‌پردازی دوری کرده، بر سلاست و روانی نوشته‌اش افزوده است. مؤلف که گویا از قریحه و ذوق شعری هم بهره‌ای داشته است، گاهی اوقات به تناسب مطلب، ابیاتی به فارسی و عربی سروده که در برخی موارد، حاوی مضامین عالی اخلاقی و اجتماعی است، و از طبع شاعری او حکایت دارد. واعظ بیهقی که خود اهل منبر و خطیبی مذهبی بوده،^۱ مصابیح القلوب را برای مبتدیان فنّ و عظم و خطابه نگاشته است. او در مقدمه کتاب می‌گوید:

چون مؤلف این کتاب... را به حکم: ﴿وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾ رغبت و عظم و تذکیر بود، خواست که از برای مبتدیان این فن در این نوع کتابی جمع کند. پس از بخششده جسم و جان، و بخششیده انس و جان مدد خواست و این کتاب تألیف کرد بی تکلفی؛ و مفصل گردانید بر پنجاه و سه فصل و مصابیح القلوب نام نهاد، از جهت آنکه دانست که دلها را از گفتن و شنیدن آنچه در او است، روشنایی و نور بود و جانها را خرمی و سرور.

به همین لحاظ است که در هر فصل، به شرح و تفسیر یک حدیث در یک موضوع معین می‌پردازد و چنانکه شیوه اهل منبر است از ذکر آیات و روایات، و امثال و حکم، و سرگذشت بزرگان، و قصه‌ها و داستانهای شیرین و دلپذیر غفلت نمی‌ورزد.

مصابیح القلوب از سوی اهل منبر و عظم و تذکیر و دیگر علاقمندان به معارف دینی با استقبال شایان توجهی روبه‌رو شد. چنانکه برخی از فضلا به شرح آن پرداختند. یکی از این شروح، شرح فارسی مولی محمدحسین بن محمدقلی قره‌چه‌داغی است که در ۱۲ ذی‌الحجه ۱۲۶۶ هـ. ق از نگارش آن فراغت یافته است. شارح چون مصابیح القلوب شیعی سبزواری را بسیار مختصر یافته است، نکته‌های فراوان و مطالب جالب بدان افزوده

۱. این مطلب از لقب «واعظ» که همراه نام او برده می‌شود، هویدا است.

است؛ به گونه‌ای که به صورت یک کتاب پُر حجم بزرگ درآمده و آن را به نام اصل کتاب، مصابیح القلوب نامیده است. علامه تهرانی نسخه‌ای از این شرح را در قم نزد آیه‌الله العظمی سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی تبریزی دیده است.^۱ کثرت و فراوانی نسخه‌های مصابیح القلوب - با تفاوت‌های بسیار - در کتابخانه‌های ایران و عراق، شاهد دیگری بر صدق این مدعا است.

روش تصحیح

خوشبختانه از کتاب مصابیح القلوب نسخه‌های متعدد و فراوان در کتابخانه‌های ایران و عراق موجود است و در فهرست‌های گوناگون معرفی شده است. با این حال، همانطور که گذشت و صاحب روضات الجنات هم به آن تصریح کرده است،^۲ نسخه‌های مصابیح القلوب، در تعبیرات و عبارات با یکدیگر اختلاف چشمگیری دارند؛ به گونه‌ای که کمتر می‌توان دو نسخه را یافت که از همه لحاظ با هم مطابقت داشته باشند. با وجود این، برخی از نسخه‌ها از جهت احتوای بر کلیه مطالب و موضوعات کامل است، و آغاز و انجام آنها یکی است، و اختلاف در عبارات و تعبیرات است، نه در موضوعات و مطالب. بدین سبب از میان تمام نسخه‌ها، چهار نسخه زیر را با هم مقابله کرده، اختلاف نسخه‌ها و نواقص برخی را در پاورقی آوردیم:

۱. نسخه شماره ۴۰۱۲ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، دارای ۱۴۸ برگ که در روز دوشنبه در مدرسه نیم‌آورد اصفهان نوشته شده است و ما از آن با رمز «د» یاد می‌کنیم. این نسخه کامل است. ناسخ از سواد عربی چندانی برخوردار نبوده است. به همین سبب در عبارات عربی اشتباهاتی رخ داده است. در میان مطالب افتادگیهایی نیز دارد.
۲. نسخه شماره ۷۱۶۱ کتابخانه آستان قدس رضوی، دارای ۲۳۸ برگ که در روز ۲۴ صفر ۹۸۹ ه. ق نوشته شده است و ما از آن با رمز «ق» یاد می‌کنیم. این نسخه کامل است.

۱. ر.ک: الذریعة، ج ۲۱، ص ۹۰.
۲. ر.ک: روضات الجنات، ج ۲، ص ۲۶۷.

۳. نسخه شماره ۲۵۲۹ کتابخانه مجلس شورای اسلامی، دارای ۳۴۶ برگ که در روز ۷ ذی القعدة ۱۰۸۶ ه. ق نوشته شده است و ما از آن با رمز «م» یاد می‌کنیم. این نسخه هم کامل است.

۴. نسخه شماره ۲۹۷۸ کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی قم دارای ۱۸۲ برگ که در روز دوشنبه ۱۸ شعبان ۱۲۶۰ ه. ق نوشته شده است. ما از این نسخه در ضبط اشعار فارسی و عربی استفاده کرده‌ایم. این نسخه بسیار مفصل است و به نظر می‌رسد که شرح دیگری بر مصابیح القلوب باشد. هرچند که احتمال می‌رود همان شرحی باشد که علامه تهرانی از محمدحسین قره‌چه‌داغی در قم دیده است، اما عبارتی که علامه تهرانی از او نقل می‌کند، در آغاز این نسخه دیده نمی‌شود. همین امر احتمال اول را تقویت می‌کند. اغلاطی را که در نسخه‌ها در ضبط کلمات و آیات قرآنی روی داده، بیان نکرده‌ایم. نه در متن و نه در پاورقی، بلکه درست آیات را از قرآن آورده‌ایم.

روایات و احادیث معصومین - علیهم السلام - را با استفاده از منابع فراوان و مراجعه به بیش از ۱۲۰۰ منبع از طریق کامپیوتر، جستجو کرده‌ایم و شمار فراوانی از آنها را یافته‌ایم و آدرس هر کدام را در یک یا چند منبع داده‌ایم. با این حال و به‌رغم تلاش گسترده‌ای که در این باره انجام شد، برخی از روایات را نتوانستیم در منابع پیدا کنیم. اگر فرصتی دست دهد - به‌حول و قوه الهی - از جستجو بازنخواهیم ایستاد تا مگر جای روایات را در کتابی بیابیم.

اشتباهات املائی را هم اصلاح کرده‌ایم بدون اینکه در متن یا پاورقی غلط آن را ثبت کنیم.

علائم سجاوندی و رسم الخط فارسی را براساس شیوه معمول امروزی علی‌الخصوص بر پایه شیوه‌نامه دانشنامه جهان اسلام، مراعات کرده‌ایم. بطور مثال: برخواستن (برپا شدن، ایستادن) را برخاستن، و گذاردن (انجام دادن و بجا آوردن) را گزاردن، و گزاردن (گذاشتن و نهادن) را گزاردن، ثبت کرده‌ایم.

در متن هیچ‌یک از نسخه‌ها، فصلها، عنوان و موضوع ندارد مگر در فهرست ابتدای کتاب. ما به کمک این فهرست و موضوعات نسخه کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی‌نجفی (ره)، برای هر یک از فصلها، عنوان موضوعی قرار داده‌ایم.

تقدیر و تشکر

سزاوار است از راهنماییها و زحمات دوست و برادر ارجمندم آقای اکبر ایرانی ریاست محترم مرکز نشر میراث مکتوب سپاسگزاری کنم. اگر نبود مساعی و تلاشهای مخلصانه او که همواره برای احیای میراث اسلام و ایران دل می سوزاند، چه بسا این کتاب هرگز به این شکل مطلوب به جامعه کتابخوان و فرهنگ دوست تقدیم نمی شد. خداوند به او پاداش خیر دهد.

عزیزان دیگری همچون آقایان حمید محدث و ناصر پاکپروور و خانم فاطمه شاملو در مراحل مختلف نسخه یابی، نمونه خوانی و یافتن احادیث و روایات، تلاشهایی انجام داده اند که از همه آنان سپاسگزارم.

در طول مدتی که با شیعی سبزواری و مصابیح القلوب او دمساز بوده ام، از راهنماییهای شایسته دوست و برادر فاضلم آقای محمد باهر بهره ها برده ام.

آقای دکتر غلامرضا تهمی، نمونه نهایی را از نظر گذراندند و بسیاری از خطاهای آن را اصلاح نمودند.

آقای امید سپهری راد، در استخراج و تنظیم فهرست آیات و روایات کوشش شایان تقدیری داشته اند.

آقای رضا سلگی نیز به دقت و هنرمندانه متن را حروفچینی و صفحه آرایی کردند. با اظهار عجز و ناتوانی در پیشگاه این عزیزان، از همه آنان سپاسگزارم.

ش ۱۳۷۴/۸/۵ هـ.

تهران: محمد سپهری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

در این کتاب که در بیان عقاید و مباحث دینی است از ادراک و فهم و تدبر
 از بیاد و تفکیر و آموختن و عمل و استقامت با محراب بر هر قدر میسر است
 در این کتاب ظاهر و مضمون اینها و خلاصه اش که در مصلحت است
 یا کسی که مصلحت آن خواننده و مصلحت است در هر حال و در هر حال
 چون مؤلف کتاب اللطیف را در این کتاب در بیان عقاید و مباحث دینی
قَالَ الذِّكْرُ كَيْفَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ در بیان عقاید و مباحث دینی
 خواست کار برای مبتدیان این فن و در کتابی که در بیان عقاید و مباحث دینی
 بیان مدخوات و این کتاب تا ابد است که در بیان عقاید و مباحث دینی
 وی محتاج است که در بیان عقاید و مباحث دینی که در بیان عقاید و مباحث دینی
 و نور بود و در بیان عقاید و مباحث دینی که در بیان عقاید و مباحث دینی

فصل اول	فصل دوم	فصل سوم	فصل چهارم	فصل پنجم
فصل ششم	فصل هفتم	فصل هشتم	فصل نهم	فصل دهم
فصل یازدهم	فصل بیستم	فصل بیست و یکم	فصل بیست و دوم	فصل بیست و سوم
فصل بیست و چهارم	فصل بیست و پنجم	فصل بیست و ششم	فصل بیست و هفتم	فصل بیست و هشتم
فصل بیست و نهم	فصل بیست و دهم	فصل بیست و یازدهم	فصل بیست و دهم	فصل بیست و یازدهم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَقَفَّ
 شکر و ثنا و حمد بی متها خدای را که منزه است از اولاد و اولاد
 او هام و افهام متعالیست از حوادث لیاالی و عروف ایام
 و صلوات نا محدود بر او قدیمون و مضجع همایون و در ضمه
 زاهره و تربت طاهره خاتم انبیا و خلاصه اصفیا محمد
 مصطفی باد و پراهل بیت پاکش که مصابیح انوار و مفاتیح
 اسرارند و بر سپروان اقوال و افعال شربار امان بود چون
 تالیف این کتاب العبد الراجی رحمه ربه الباری الحسن الشیبی
 السبزواری را بحکم فذکر فی الذکر فی تنفع المؤمنین عن
 وعظ و تذکیر بود خواست که از برای مبتدیان این فن درین
 نوع کتاب جمع کند پس از بخشید جان و بخشاید آنس و جان
 مدد خواست و این کتاب تالیف کرد بی تکلف و مفصلاً که در این

کتابخانه آستان قدس
تبریز خطی

بسم الله الرحمن الرحيم

شکر و ثنا و حمد بی شمرها خوانی را که منزه است از ادراک و نام و افهام و بتعالی است
 خادش نیانی و ایام و صلوات نامحدود بر دردمون مفضیح ممانون و روضه طاهره و قائم
 و خلاصه اضعیا محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم باد و بر اهل بیت پاکش که مصاحح نواز است
 آسرا زند و بی روان اقوال انفا شری
 چنانکه مؤلف این کتاب مولانا ابوالفتح
 العلامی العالم الفاضل المرحوم السید علی الذوات والصفات از بهر الزام و العیاء تطب
 الخیرین بر آبدنی الارضین فرید الذمیر و وحید القصرین الحق والملائمة والیوم الحسب التی
 راسخی الله تراره و جلیل عظیمه شواه حکیم فذکر فان الذکر فی تسبیح المؤمنین رحمت و عطا
 تکریم بوده خوانست که از برای تسبیح این فن درین نوع کتابی جمع کند پس ازین
 مصاحح و خبائید انس و جان بد و خوانست و این کتاب تا لیضه کردی کتلی و منظر
 کرد اندر مصاحح العلوب نام نهاد از آنکه دانست که در لهارا از کتب و شیخین از آنجا
 در کتابی بود بود و جان را افری و سر برد و الحمد لله رب العالمین

ازاد است در بیان هر
 در فضیلت
 در بیان هر
 در بیان هر
 در بیان هر

